

Patricia de Martelaere. *Een verlangen naar ontroostbaarheid. Over leven, kunst en dood.* Meulenhoff/Kritak

In het postmoderne denken lopen literatuur en filosofie vaak probleemloos in elkaar over. Onder de heerschappij van de 'tekst' is de grens tussen beide nagenoeg onzichtbaar geworden. Maar zo is het niet bij Patricia de Martelaere, romanschrijfster en filosofe, die in het recente zomernummer van *Filosofie Magazine* een pleidooi hield om filosofie en literatuur niet zorgeloos op één hoop te gooien. 'Overwegend argumentatieve, op ideeën geconcentreerde teksten' kan men volgens haar maar beter filosofie blijven noemen, 'eerder suggestieve, op taal geconcentreerde teksten' literatuur.

Hoe zit het met de essays, die zij onlangs heeft gebundeld onder de titel *Een verlangen naar ontroostbaarheid*? Gezien de nadruk op ideeën en argumenten zouden haar essays als filosofie moeten worden beschouwd. Maar dat wordt in de praktijk ietwat problematisch, aangezien de filosofie binnen de essays een aparte rol te spelen krijgt, als iets dat er tot op zekere hoogte buiten staat.

In een van de essays treedt de filosofie dan ook op als een lastige indringer, voorzien van een 'boosaardige vinger' en een 'verraderlijke onschuld', die probeert het literaire geloof in 'fictionele entiteiten' te ondermijnen - waarna zij onverbiddeijk door De Martelaere op haar nummer wordt gezet. In de rest van het essay ruimt zij met kracht van argumenten voor de literatuur een eigen werkelijkheid of 'sur-realiteit' in, waarop filosofische onderscheidingen als die tussen 'fictie' en 'werkelijkheid' niet langer van toepassing zijn.

Hoe filosofisch dat essay nu nog is, daarover zou een lange en vermoeiende discussie te voeren zijn. Maar belangrijker lijkt mij iets anders: de wel zeer beperkte betekenis die hier aan de filosofie wordt toegekend. Wie zich er nooit mee heeft beziggehouden mist slechts een 'kleinigheid', lezen we voorts in het korte slotessay (oorspronkelijk een column uit *Filosofie Magazine*) 'Moet men krabben waar het jeukt?'

In die bescheidenheid toont De Martelaere wie haar wijsgerige meesters zijn geweest: Hume, Wittgenstein, de Britse analytici. Allen denkers die aan de reikwijdte van de filosofie strenge grenzen hebben gesteld. De Martelaere respecteert deze grenzen; de literatuur, de psychologie (in de bundel staan twee uitvoerige essays over Freud) en wat al niet meer liggen aan gene zijde ervan. Maar tegelijkertijd kan ik mij niet aan de indruk onttrekken dat zij het dáár pas echt de moeite waard begint te vinden.

Zo lezen we in het derde essay van de bundel, geschreven in het voetspoor van Wittgenstein, dat de wereld een 'woord' is; de dingen bestaan dank zij de taal en waar de woorden tekort schieten rest ons slechts een 'mystiek stilzwijgen'. In het daaraan voorafgaande essay, dat de literatuuropvattingen van Maurice Blanchot exploreert, blijkt de literaire schrijver echter een 'praatzieke mysticus' te zijn, iemand die in een hoogst paradoxaal en in wezen 'onmogelijk' streven probeert 'niets' te zeggen.

De Martelaere relateert weliswaar Blanchots absolutisme; in haar ogen betreft het niet zozeer 'De Literatuur' en 'Het Schrijverschap', als wel 'een mogelijk type van schrijverschap, met daaraan verbonden een mogelijke visie op literatuur'.

Maar het is duidelijk dat Blanchots visie haar in hoge mate fascineert. Zij weet een en ander ook helder en verhelderend uit te leggen; wat geen geringe verdienste is, zoals iedereen kan beamen die zich weleens in Blanchots hermetische geschriften heeft verdiept.

Jammer is alleen dat zij zich beperkt tot een uiteenzetting van Blanchots theorieën en nergens ingaat op concrete literaire teksten: bijvoorbeeld die van Samuel Beckett (waarin tal van overeenkomsten met deze theorieën zijn aan te wijzen) of van Blanchot zelf. *Hoe* een schrijver erin zou kunnen slagen 'niets' te zeggen, blijft daardoor in het vage.

De hele bundel is trouwens arm aan gedetailleerde literaire analyses. Even afgezien van een interessante interpretatie van het sprookje van 'De kleine zeemeermin', beweegt De Martelaere zich bij voorkeur op een algemener niveau en heeft het dan over schrijven en zelfmoord, over kunst, religie en liefde, of over het dagboek en de dood.

Het 'onmogelijke', als tantaliserend object van literair verlangen, speelt steeds - net als bij Blanchot - een essentiële rol; zelfs in Andersens sprookje blijkt het niet te ontbreken. *You can't have your cake and eat it* - dit meer dan eens aangehaalde spreekwoord fungeert in de bundel als een leidmotief. Literatuur berust op een tekort. De Martelaere wenst dit tekort echter niet (zoals Freud) op rekening te schrijven van extra grote frustraties bij de schrijver; eerder is het zo dat hij wordt gekweld door extra grote verlangens. De schrijver wil eenvoudig meer dan andere mensen, en ook dan de filosoof. Hij weigert zich bijvoorbeeld neer te leggen bij de verstandige beperkingen van de filosofie, maar bedenkt middelen om het tekort op te heffen en alsnog zijn zin te krijgen.

Het resultaat is een kunstwerk. Of een zelfmoord, want in het essay 'De levenskunstenaar' interpreteert De Martelaere de suïcide als een wezenlijk *esthetische* daad, bedoeld om van het leven een volmaakte eenheid te maken - net zoals een kunstwerk volmaakt is, bewust beëindigd en niet halverwege afgebroken. Op vergelijkbare wijze ziet zij (in een ander essay) het dagboek als een poging de dood te overwinnen, door tijdens het leven dat leven te veranderen in een 'droom' of een 'roman', alsof het al voorbij was.

Het onmogelijke van de literatuur en van de kunst heeft, zo moeten we concluderen, hoe dan ook met de dood te maken. Het schrijven is een poging de dood binnen het leven te halen, zonder eraan te sterven. Dat lijkt een nogal morbide benadering van de letteren, typerend voor Blanchot en de zijnen. Maar dat het voor De Martelaere om meer dan een idiosyncrasie gaat, kan men opmaken uit haar beide essays over Freud.

In het ene essay bespreekt zij, met klaarblijkelijke instemming, Freuds stelling in *Jenseits des Lustprinzips* dat het leven welbeschouwd de dood tot doel heeft. Het leven zelf moet dan worden gezien als een 'omweg', een omslachtig uitstel van de terugkeer naar het levenloze begin. In het andere essay (dat de bundel zijn titel heeft gegeven) verdiept zij zich in de melancholicus, die als het ware de dood in zijn hart sluit door zich na een geleden verlies de rest van zijn leven hartstochtelijk aan de pijn en het verdriet vast te klampen.

Freud zag de melancholie vooral als een masochistisch-narcistisch verlangen

naar almacht of liever onkwetsbaarheid, maar De Martelaere komt met een andere interpretatie, die een verband suggereert tussen melancholie en literatuur. De onwil om pijn en verdriet te boven te komen, zo typerend voor de melancholicus, ziet zij liever als een poging de absolute betekenis van het verloren object (bijvoorbeeld een geliefde) in stand te houden. In de melancholie manifesteert zich een verlangen naar absoluutheid en intensiteit, dat doorgaans alleen in de literatuur wordt bevredigd. Daar is het immers heel gewoon dat helden en heldinnen aan hun verdriet overlijden.

Dat laatste doet de melancholicus niet; hij maakt van het lijden slechts zijn *raison d'être*. En, ook al zegt De Martelaere het niet met zoveel woorden, daarin lijkt hij op de schrijver, die het sterven door zijn personages laat opknappen maar ondertussen wèl een vergelijkbaar verlangen naar absoluutheid en intensiteit bevredigt. Binnen de met veel pijn en moeite tot stand gebrachte 'sur-realiteit' van zijn roman of toneelstuk.

Voor de filosoof zoals De Martelaere hem definieert zijn dit allemaal onbereikbare geneugten. Veel meer dan aangeven waar het 'onmogelijke' begint lijkt voor hem niet weggelegd. Daarna moet hij de fakkel overdragen aan de schrijver, de psycholoog (die zich - zie Freud - zelfs straffeloos aan metafysische speculaties mag bezondigen) of desnoods de melancholicus. Hun wordt door niemand verboden een poging te wagen om de cake te hebben en tegelijk op te eten.

Natuurlijk bestaan er ook andere filosofen, die minder streng of bescheiden zijn en zich wel degelijk door het 'onmogelijke' uit de tent laten lokken. Te denken valt aan Kierkegaard of Heidegger. Maar aan hen heeft De Martelaere blijkbaar geen boodschap. Ik vermoed omdat zij zelf van de gekozen arbeidsdeling in de praktijk niet zoveel last heeft; als filosofe én romanschrijfster is zij nu eenmaal niet voor één gat te vangen.

Als essayiste staat zij tussen beiden in. En ook dat helpt. *Het verlangen naar ontroostbaarheid* ontleent er bovendien een aantrekkelijke, intrigerende spanning aan. Want De Martelaere benut de hybridische mogelijkheden van het genre ten volle en geeft zo - als ik mij niet vergis - te kennen dat filosofie en literatuur voor haar stiekem toch wel wat méér met elkaar te maken hebben dan het rigide onderscheid lijkt toe te staan.

(*Filosofie Magazine*, Jrg.3, nr.2, februari/maart 1994)